

טבת תשס"ז

בס"ד

" המלאך הגאל אתי מפל רע " פרשת ויחי (ע"פ שיעורו של הרב אביחי קצין)

יעקב אבינו, לאחר שנים כה רבות בהן לא האמין שיזכה לראות את בנו, את יוסף, זוכה לא רק לראות את בנו האהוב כי אם גם את נכדיו.

התורה מתארת את אשר קורה בימי מחלתו של יעקב, בעת שיוסף ובניו באים לבקרו:

1. בראשית פרק מח

- (א) ויהי אחרי הדברים האלה ויאמר ליוסף הנה חלה ויקח את שני בניו עמו את מנשה ואת אפרים:
 (ב) ויגד ליעקב ויאמר הנה בנך יוסף בא אליך ויתחזק ישראל וישב על המטה:
 (ג) ויאמר יעקב אל יוסף אל שדי נראה אלי בלוא בארץ כנען ויברך אותי:
 (ד) ויאמר אלי הנני מפרך והרבייתך ונתתך לקהל עמים ונתתי את הארץ הזאת לזרעך אחריתך אחזת עולם:
 (ה) ועתה שני בניך הנולדים לך בארץ מצרים עד באי אליך מצרימה לי הם אפרים ומנשה פראובן ושמעון יהיו לי:
 (ו) ומולדתך אשר הולדת אחריהם לך יהיו על שם אחיהם וקראו בנחלתם:
 (ז) ואני בבאי מפרך מתה עלי רחל בארץ כנען בדרך בעוד כפרת ארץ לבא אפרתה ואקברה שם בדרך אפרת הוא בית לחם:
 (ח) וירא ישראל את בני יוסף ויאמר מי אלה:
 (ט) ויאמר יוסף אל אביו בני הם אשר נתן לי אלהים בזה ויאמר קחם נא אלי ואברכם:
 (י) ועיני ישראל כבדו מדין לא יוכל לראות ויגש אתם אליו וישק להם ויחבק להם:
 (יא) ויאמר ישראל אל יוסף ראה פניך לא פלתי והנה הראה אתי אלהים גם את זרעך:
 (יב) ויוצא יוסף אתם מעם ברקיו וישתחו לאפיו ארצה:
 (יג) ויקח יוסף את שניהם את אפרים בימינו משמאל ואת מנשה בשמאלו מימין וישראל ויגש אליו:
 (יד) וישלח ישראל את ימינו וישת על ראש אפרים והוא הצעיר ואת שמאלו על ראש מנשה שכל את ידיו כי מנשה הבכור:
 (טו) ויברך את יוסף ויאמר האלהים אשר התהלכו אבתי לפניו אברכהם ויצחק האלהים הרעה אתי מעודי עד היום הזה:
 (טז) המלאך הגאל אתי מפל רע יברך את הנערים ויקרא בהם שמי ושם אבתי אברכהם ויצחק וידגו לרב בקרב הארץ:
 (יז) וירא יוסף כי ישת אביו יד ימינו על ראש אפרים וירע בעיניו ויתמך יד אביו להסיר אתה מעל ראש אפרים על ראש מנשה:
 (יח) ויאמר יוסף אל אביו לא כן אבי כי זה הבכר שים ימינך על ראשו: (יט) וימאן אביו ויאמר ידעתי בני ידעתי גם הוא יהיה לעם וגם הוא יגדל ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו וזרעו יהיה מלא הגוים:

בתיאור זה נרצה לעמוד על כמה דיוקים:

- א. נראה שיעקב מדגיש את הקשר המיוחד שלו עם ארץ כנען:
ראשית, העובדה שהקב"ה נגלה אליו בארץ כנען: אל שדי נראה אלי בלוא בארץ כנען.
 יעקב אינו מתאר רק את ההתגלות האלוהית, כי אם גם את מקומה – ארץ כנען.
שנית, יעקב מתאר ליוסף את ההבטחה לכך שיפרה וירבה ויהיה לקהל עמים. ובנוסף, את ההבטחה לנחול את הארץ: ונתתי את הארץ הזאת לזרעך אחריתך אחזת עולם.
 בניגוד לתיאור זה, כשמתאר יעקב את שני הבנים שנולדו לו ליוסף, הוא מקפיד להדגיש: "שני בניך הנולדים לך בארץ מצרים".
 מהי המשמעות של הדגשה זאת?

ב. יעקב מבטיח ליוסף, ששני בניו, מנשה ואפרים: "כִּרְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן יִהְיוּ לִי". מהי המשמעות של קביעה זו?

בפשטות הכוונה היא, שיוסף זוכה לשני שבטים, מנשה ואפרים. אולם אפשר שהשוואה זו באה להדגיש דבר מה, שהרי יעקב לא מסתפק בקביעה ששניהם יזכו לשבט היוצא מזרעם, אלא גם משווה בינם לבין יתר השבטים: "כִּרְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן יִהְיוּ לִי". השוואה זו מה היא באה להדגיש?

ג. מדוע מספר יעקב ליוסף את ספור קבורת רחל? וכי יוסף אינו יודע?! ומה עניינה לדבריו אלו של יעקב אל יוסף?!

רש"י השיב שהדבר נאמר בנימת התנצלות:

2. רש"י פרק מח פסוק ז

ואע"פ שאני מטריח עליך להוליכני להקבר בארץ כנען ולא כך עשיתי לאמדך שהרי מתה סמוך לבית לחם:

יתכן שהתיאור הזה של מקומה של ארץ ישראל מחובר למה שנאמר בסוף הפרשה הקודמת. לפני הבאת התיאור של סוף הפרשה עלינו לשאול את עצמנו את השאלה הבאה: כשנודע ליעקב אבינו שבנו יוסף חי הוא יורד מצרימה. לכמה זמן תכנן יעקב לרדת. לכאורה המדובר בירידה קצרה, כמו שיעקב מתאר:

3. ספר בראשית פרק מה

(כו) וַיִּגְדּוּ לוֹ לֵאמֹר עוֹד יוֹסֵף חַי וְכִי הוּא מִשָּׁל בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם וַיִּפֶּג לבוֹ כִּי לֹא הָאֱמִין לָהֶם: (כז) וַיִּדְבְּרוּ אֵלָיו אֶת כָּל דְּבַרֵי יוֹסֵף אֲשֶׁר דִּבֶּר אֲלֵהֶם וַיֵּרָא אֶת הָעֵגְלוֹת אֲשֶׁר שָׁלַח יוֹסֵף לְשֵׂאת אֹתוֹ וַתַּחֲי רוח עֵקֶב אֲבִיהֶם: (כח) וַיֵּאמֶר יִשְׂרָאֵל רַב עוֹד יוֹסֵף בְּנִי חַי אֲלֵכֶה וְאַרְאֶנּוּ בְטָרִם אֲמוֹת.

לראות את יוסף ולחזור!

כל זאת בשונה מכוונתו של יוסף:

4. ספר בראשית פרק מה

(ט) מִהָרָו וְעָלוּ אֶל אָבִי וְאִמְרָתֶם אֵלָיו כֹּה אָמַר בְּנֵי יוֹסֵף שְׁמֵנִי אֱלֹהִים לְאֲדוֹן לְכָל מִצְרַיִם רַדָּה אֵלַי אֶל תַּעֲמֹד: (י) וַיִּשְׁבֹּת בְּאֶרֶץ גֶּשֶׁן וְהָיִית קְרוֹב אֵלַי אֲתָה וּבְנֵיךָ וּבְנֵי בְנֵיךָ וְצִאֲנֶךָ וּבְקָרְדָּךָ וְכָל אֲשֶׁר לְךָ: (יא) וְכַלְכַּלְתִּי אִתְּךָ שָׁם כִּי עוֹד חֲמֵשׁ שָׁנִים רַעֲב פֶּן תִּנְרָשׁ אֲתָה וּבֵיתְךָ וְכָל אֲשֶׁר לְךָ.

לפי זה הכוונה היא עד סוף הרעב.

אולם התכנית האלוקית לא כך היא:

5. ספר בראשית פרק מו

(א) וַיִּסַּע יִשְׂרָאֵל וְכָל אֲשֶׁר לוֹ וַיָּבֵא בְּאֶרֶץ שֶׁבַע וַיִּזְבַּח זְבָחִים לְאֱלֹהֵי אָבִיו יַצְחָק: (ב) וַיֵּאמֶר אֱלֹהִים לְיִשְׂרָאֵל בְּמִרְאֵת הַלַּיְלָה וַיֵּאמֶר יַעֲקֹב יַעֲקֹב וַיֵּאמֶר הֲנִנִּי: (ג) וַיֵּאמֶר אֲנֹכִי הֵאֵל אֱלֹהֵי אָבִיךָ אֵל תִּירָא מִרְדָּה מִצְרַיִמָּה כִּי לְגוֹי גָדוֹל אֲשִׁימְךָ שָׁם: (ד) אֲנֹכִי אֲרַד עִמָּךְ מִצְרַיִמָּה וְאֲנֹכִי אֵעֲלֶךָ גַם עֲלֶה וַיִּוֹסֵף יִשְׁתֵּית יָדוֹ עַל עֵינָיִךְ:

לפי התכנית הזאת הכוונה היא לירידה ארוכה, לתחילת יישום ברית בין הבתרים.

את ההבטחה "ואנכי אעלך גם עלה" פירש רש"י כהבטחה שייקבר בא"י. זאת לאחר שנאמר לו "אל תירא..." כי הוא חושש לעזוב את הארץ.

6. רש"י על בראשית פרק מו פסוק ג

(ג) אל תירא מרדה מצרימה - לפי שהיה מיצר על שנזקק לצאת לחוצה לארץ: (ד) ואנכי אעלך - הבטיחו להיות נקבר בארץ:

ברור עם זאת, שעל אף התיאור האלוקי, התחושה של בני ישראל במצרים צריכה להיות של ארעיות, מתוך כמיהה לשובם ארצה. הבעיה היא שהם נוהגים אחרת:

7. ספר בראשית פרק מז

(כז) וישב ישראל בארץ מצרים בארץ גשן ויאחזו בה ויפרו ויךבו מאד.

הם "נאחזים" בארץ מצרים, מקימים התנחלויות. יתכן איפוא שאזכורה של ארץ ישראל, כמו גם התיאור של קבורת רחל בא"י, שם היא ממתינה לבניה, כמו גם הכינוי "אחוזת עולם" לארץ ישראל בא לבקר את ההיאחזות הזאת בארץ מצרים כרוצה לומר: ההיאחזות צריכה להיות בארץ ישראל. כאן, במצרים, צריך להרגיש זרים.

בהמשך נרצה להציע הסבר נוסף.

התורה ממשיכה ומתארת את התרגשותו של יעקב על כך שזכה לראות לא רק את יוסף, כי אם גם את בניו (פסוקים ח – י"א):

לכשנדייק בלשון הפסוקים נמצא את גדולתו של יעקב. התיאור ה"אוביקטיבי" של התורה מתאר את יעקב כמי שעניו כבדו מזוקן "לא יוכל לראות". ואילו יעקב עצמו חש אחרת. הוא מתאר את תחושתו ואת לבו המלא גיל על כך שזכה לכך ש"הראה אתי אלהים גם את זרעך". יעקב מרגיש את עצמו כרואה את נכדיו. הוא אינו מיצר על העדר כושר הראיה. אלא שמח על תחושת הראיה. יעקב, האיש שתיקן את תפילת ערבית, הוא המסוגל לראות את האור גם כאשר במציאות רואים חושך. הוא המלמד אותנו, שפעמים אין צורך בעיניים כדי לראות...

מתוך אותה התרגשות יעקב מברך (פסוקים י"ד – י"ח):
ברכתו זו מעוררת כמה שאלות:

א. את מי מברך יעקב?

שהרי הברכה פותחת במילים: "ויברך את יוסף..."
אולם, הברכה ממשיכה: "המלאך הגאֵל אתי מפל כעֵ יברך את הנערים..."
איה היא הברכה ליוסף?
הרשב"ם הסביר שהיא גופא הברכה ליוסף:

8. רשב"ם פרק מ"ח פסוק ט"ו

ויברך את יוסף - ברכת הבנים היא ברכת האב.

הברכה הגדולה ביותר לאב, היא שלומם וטובתם של בניו. בהמשך נרצה להוסיף משמעות לפירוש זה.

ב. יעקב פותח את ברכתו ליוסף בתיאור הקשר עם האלוקים:
הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר הִתְהַלְכֹוּ אֲבֹתַי לְפָנָיו אֲבָרְכֶם וְיִצְחָק.
הָאֱלֹהִים הִרְעָה אֹתִי מֵעוֹדֵי עַד הַיּוֹם הַזֶּה.

אך דווקא כשהוא עובר לברכה עצמה, אומר יעקב:

הַמַּלְאָךְ הַגָּאֵל אֹתִי מִכָּל כֶּעֶ יְבָרְךָ אֶת הַנְּעָרִים...

מדוע מבקש יעקב שהמלאך הוא שיברך את הנערים, ולא האלוקים עצמו?!

ג. יעקב חותם את הברכה ומאחל:

9. רש"י בראשית פרק מ"ח פסוק כ'

בְּךָ יְבָרְכְךָ יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר יִשְׁמְךָ אֱלֹהִים פְּאֶרְסִים וְכַמְנֶשֶׁה - הבא לברך את בניו יברכם בברכתם ויאמר איש לבנו ישימך אלהים כאפרים וכמנשה:

מדוע זכו דווקא מנשה ואפרים, שבהם יברך אדם את בניו?
מדוע לא לוי, יששכר, או בן אחר משנים עשר הבנים?!

רבותינו במדרש ראו בברכה אל הנערים, לא רק ברכה לשעתה, כי אם ברכה המפליגה דורות קדימה (לקרוא בשלב זה רק את תחילת המדרש, הקטע המסומן בקו):

10. רבה בראשית פרשה צז פסקה ג

יברך את הנערים זה יהושע וגדעון (יהושע ה) ויהי בהיות יהושע ביריחו וישא עיניו וירא והנה איש עומד לנגדו וגוי ויאמר לא כי אני שר צבא ה' עתה באתי רבי יהושע בשם ר' חנינא בר יצחק צעק מתוך צפורני רגליו ויאמר שר צבא ה' שר צבא של מעלן אני וכל מקום שאני נראה הקב"ה נראה זה סימן בכל מקום שהיה רבי יוסי ארוך נראה היה רבי נראה

עתה באתי עם משה רבך באתי אלא שהיה מתפלל ואומר (שמות לג) **אם אין פניך הולכים וגוי לעלות למעלה לא הייתי יכול שעדיין לא עשיתי שליחותי ולמטה לא הייתי יכול שעדיין היה מתפלל ואומר אם אין פניך הולכים אלא הזהר שלא תעשה כשם שעשה לי משה רבך ונדחת**

רש"י, בעקבות חז"ל, הסביר כך את תשובתו של יעקב להשגתו של יוסף:

11. רש"י על בראשית פרק מח פסוק יט

(יט) ידעתי בני ידעתי - **שהוא הבכור**: גם הוא יהיה לעם וגוי' - **שעתיד גדעון לצאת ממנו** שהקב"ה עושה נס על ידו: ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו - **שעתיד יהושע לצאת ממנו** שינחיל את הארץ וילמד תורה לישראל: וזרעו יהיה מלא הגוים - **כל העולם יתמלא בצאת שמעו ושמו כשיעמיד חמה בגבעון** וירח בעמק אילון:

מה משמעות דרשה זו, הרואה את הברכה לנערים כמכוונת ליהשע וגדעון?

מכיוון שנוסח ברכתו של יעקב היתה: **"המלאך הגואל אותי... יברך את הנערים..."**
עלינו להניח שבשני המקומות, גם אצל יהשע וגם אצל גדעון נמצא הן מלאך והן נערים.

לצורך אימות הנחה זו נעיין בשני המקומות.

כך מתואר המפגש לו שותף יהשע ביריחו:

12. יהושע פרק ה

(יג) ויהי בהיות יהושע ביריחו ... (יד) ויאמר לא כי אני שר צבא ה' עתה באתי ויפל יהושע אל פניו ארצה וישתחו ויאמר לו מה אדני מדבר אל עבדו:
(טו) ויאמר **שר צבא ה' אל יהושע של נעלך מעל רגלך כי המקום אשר אתה עמד עליו קדש הוא ויעש יהושע כן:**

יהשע פוגש את שר צבא ה', הלא הוא **מלאך** אלוקים.

גם גדעון נפגש עם מלאך ה':

13. שופטים פרק ו

(יא) ויבא **מלאך ה'** וישב תחת האלה אשר בעפרה אשר ליואש אבי העזרי וגדעון בנו חבט חטים בגת להניס מפניו מדן:

(יב) ויבא אליו **מלאך ה'** ויאמר אליו ה' עמך גבור החיל:

(יג) ויאמר אליו גדעון כי אדני ויש ה' עמנו ולמה מצאתנו כל זאת ואיה כל נפלאותיו אשר ספרו לנו אבותינו לאמר הלא ממצרים העלנו ה' ועתה נטשנו ה' ויתגנו בכף מדן:

(יד) וַיִּפֶן אֵלָיו ה' וַיֹּאמֶר לֵךְ בְּכַחַךְ זֶה וְהוֹשַׁעְתָּ אֶת יִשְׂרָאֵל מִכַּף מִדְּוֹן הַלֹּא שְׁלַחְתִּיךָ :
(טו) וַיֹּאמֶר אֵלָיו בִּי אֲדַנִּי בְּמָה אוֹשִׁיעַ אֶת יִשְׂרָאֵל הֲנִי אֶלְפֵי הַדָּל בְּמִנְשָׁה וְאֲנֹכִי הַצַּעִיר בְּבֵית אָבִי :

גם לתואר "נערים" מתאימים שניהם, הן יהשע והן גדעון.

את גדעון אנו מוצאים מעיד על עצמו : הֲנִי אֶלְפֵי הַדָּל בְּמִנְשָׁה וְאֲנֹכִי הַצַּעִיר בְּבֵית אָבִי :

ועל יהשע מעידה התורה :

14. שמות פרק לג, פסוק י"א.

וַדַּבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה פְּנִים אֶל פְּנִים כַּאֲשֶׁר יְדַבֵּר אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ וְשָׁב אֶל הַמַּחֲנֶה וּמְשָׁרְתוֹ יְהוֹשִׁעַ בֶּן נוּן נֶעַר
לֹא יָמִישׁ מִתּוֹךְ הָאֵהָל :

אפשר להעיר בסוגריים מה משמעות המושג נער אצל יהושע (רמב"ן) בהמשך נרצה לבאר בדרך נוספת את המשמעות של המושג "נער"

15. רמב"ן שמות פרק לג פסוק יא

(יא) ומשרתו יהושע בן נון נער כתב ר"א חיה יהושע מאה ועשר שנים (יהושע כד כט), וחכמים אמרו (זבחים קיח): כי שבע שנים כבש ושבע שנים חלק, א"כ היה בן חמשים ושש שנה, ואיך יקראו הכתוב נער, וככה פירושו, ומשרתו יהושע בן נון שירות נער ועל דעתי דרך לשון הקדש שיקרא כל משרת נער.

מצאנו איפוא, שדרשת חז"ל הולמת את לשון הפסוק.

שכן על שניהם יכולים אנו לומר, שהמלאך מברך את הנערים.

גם יהשע "הנער" וגם גדעון "הצעיר", פוגשים את מלאך ה' המברך ומעודד אותם.

אולם עדיין נותר לנו להבין מהי המשמעות של קביעה זו!?

כדי להבין את המשמעות של הזיהוי הזה, ועל המשמעות של "מלאך" ו"נערים" נרצה לרגע לסטות לדבר אחר, שיסביר לנו את מהות העניין.

הקב"ה מבטיח לעם ישראל כי ישלח מלאך להגנתם, מפני אויביו. למען הביאו אל הארץ המובטחת :

16. שמות פרק כג

(כ) הֲנִי אֲנֹכִי שֹׁלַח מַלְאָךְ לְפָנֶיךָ לְשַׁמְרְךָ בְּדַרְכְּךָ וְלְהַבְיִאֲךָ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר הִכְנַתִּי :

(כא) הַשֹּׁמֵר מִפְּנֵי וְשֹׁמֵעַ בְּקוֹלִי אֶל תִּמְרֵי בּוֹ כִּי לֹא יֵשֶׁא לְפִשְׁעֶכֶם כִּי שָׁמִי בְּקִרְבּוֹ :

(כב) כִּי אִם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע בְּקוֹלִי וְעָשִׂיתָ כֹּל אֲשֶׁר אֲדַבֵּר וְאִנִּבְתִּי אֶת אֵיבֶיךָ וְצָרְתִּי אֶת צָרְכֶיךָ :

(כג) כִּי יֵלֶךְ מַלְאֲכִי לְפָנֶיךָ וְהַבְיִאֲךָ אֶל הָאָמָרִי וְהַחֲתִי וְהַפְרִזִי וְהַפְנַעֲנִי הַחַי וְהַיְבוּסִי וְהַכְחַדְתִּיו :

(כד) לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לְאֱלֹהֵיהֶם וְלֹא תַעֲבֹדֵם וְלֹא תַעֲשֶׂה כַּמַּעֲשִׂיהֶם כִּי הִרְסוּ תְהַרְסֵם וְשִׁבְרֵם תִּשְׁבַּר מִצַּבְתֵּיהֶם :

(כה) וְעַבַדְתֶּם אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם וּבְרַכְתֶּם אֶת לַחֲמֶנֶךָ וְאֶת מִיַּמֶיךָ וְהִסַּרְתִּי מִחֲלָה מִקִּרְבְּךָ :

(כו) לֹא תִהְיֶה מִשְׁפָּלָה וְעַקְרָה בְּאַרְצְךָ אֶת מִסְפַּר יָמֶיךָ אֲמַלֵּא :

(כז) אֶת אִמְתִּי אֲשַׁלַּח לְפָנֶיךָ וְהַמַּתִּי אֶת כָּל הָעָם אֲשֶׁר תִּבְאֵהוּ וְנָתַתִּי אֶת כָּל אֵיבֶיךָ אֵלַיךְ עַרְףִּי :

לכאורה אין אלא לברך על בשורה זו.

אולם הדבר אינו פשוט כל עיקר.

המדרש קובע שיש כאן דרגה נמוכה, כשמלאך הולך לפניכם, אבל אלו זכיתם היה הקב"ה בעצמו הולך לפניכם (קראו בשלב זה רק את שלוש השורות הראשונות) :

17. מדרש רבה שמות פרשה לב פסקה ב

הנה אנכי שולח מלאך אמר הקב"ה לישראל אלו זכיתם אני בעצמי נעשיתי לכם שליח כדרך שעשיתי לכם במדבר שנאמר (שמות יג) וה' הולך לפניכם יומם ועכשיו שלא זכיתם הריני מוסר אתכם לשליח שנאמר הנה אנכי שולח מלאך :

ואימתי נמסרו לשליח בשעה שעבדו עבודת כוכבים מנין שכן אמר הקב"ה למשה לך נחה את העם אמר משה אם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה ועוד אמר משה רבון העולם מה בנינו לבין עובדי כוכבים לנו נביאים ולהם נביאים לנו שר ולהם שר

א"ר לוי שתי מדות טובות בטל הקב"ה מעובדי כוכבים שלא יעמדו עליהם **נביאים ושלא ימסרו ישראל לשר כל ימי משה כיון שמת משה חזר אותו השר** למקומו **שכן יהושע ראהו** שנאמר (יהושע ה) ויהי בהיות יהושע ביריחו ויאמר לא כי אני **שר צבא ה'** עתה באתי לכך נאמר הנה אנכי שולח מלאך לפניך :

18. שמות פרק יג

(כא) **וה' הלך לפניהם** יומם בעמוד ענן לנחותם הדרך ולילה בעמוד אש להאיר להם ללכת יומם ולילה :
(כב) לא ימיש עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה לפני העם : פ

זו משמעות הפסוקים הבאים, אני (הקב"ה) שולח מלאך, כי לא אעלה בקרבך, לכן העם מתאבל.

19. שמות פרק לג

(א) **וידבר ה' אל משה לך עלה מזה אתה והעם אשר העלית מארץ מצרים אל הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב לאמר לזרעך אתננה :**
(ב) **ושלחתי לפניך מלאך וגרשתי את הפנעני האמרי והחתי והפרזי החוי והיבויסי :**
(ג) **אל ארץ זבת חלב ודבש פי לא אעלה בקרבך כי עם קשה ערף אתה פן אכלך בדרך :**
(ד) **וישמע העם את הדבר הרע הזה ויתאבלו ולא שתו איש עדיו עליו :**
(ה) **ויאמר ה' אל משה אמר אל בני ישראל אתם עם קשה ערף רגע אחד אעלה בקרבך וכליתיך ועתה הורד עדיך מעליך ואדעה מה אעשה לך :**

זה יסביר לנו גם את פשר דברי משה אל ה' (פס"י י"ב)

20. שמות פרק לג

(יא) **ודבר ה' אל משה פנים אל פנים כאשר ידבר איש אל כהו ושב אל המחנה ומשבתו יהושע בן נון נער לא ימיש מתוך האהל :**
(יב) **ויאמר משה אל ה' ראה אתה אמר אלי העל את העם הזה ואתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי ואתה אמרת ידעתך בשם וגם מצאת חן בעיני :**
(יג) **ועתה אם נא מצאתי חן בעיניך הודעני נא את דרכך ואדעך למען אמצא חן בעיניך וראה כי עמך הגוי הזה :**
(יד) **ויאמר פני ילכו והנחתי לך :**
(טו) **ויאמר אליו אם אין פניך הלכים אל תעלנו מזה :**
(טז) **ובמה ינדע אפוא כי מצאתי חן בעיניך אני ועמך הלוא בלכתך עמנו ונפלינו אני ועמך מפל העם אשר על פני האדמה :**
(יז) **ויאמר ה' אל משה גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה כי מצאת חן בעיני ואדעך בשם :**

שכן יש להבין מה זאת אומרת "ואתה לא הודעתני..." הרי הקב"ה הודיע כמה פרקים קודם לכן שהוא שולח מלאך! ומה פשר הקביעה: "אין אין פניך הולכים אל תעלנו מזה?"

21. רש"י שמות פרק לג

(יב) ראה אתה אומר אלי - ראה, תן עיניך ולבך על דבריך. אתה אומר אלי וגוי ואתה לא הודעתני וגוי, ואשר אמרת לי (שמות כג כ) הנה אנכי שולח מלאך, אין זו הודעה, שאין אני חפץ בה :
(יד) ויאמר פני ילכו - כתרוממו, לא אשלח עוד מלאך, אני בעצמי אלך, כמו (שמואל ב' יז יא) ופניך הולכים בקרב :
(טו) ויאמר אליו - בזו אני חפץ, כי על ידי מלאך אל תעלנו מזה :

על כך עונה רש"י שמשה אומר לקב"ה שאינו מעוניין במלאך כי אם בהתגלות ישירה של הקב"ה. ואם אין פניך הולכים אל תעלנו. והקב"ה אכן מקבל את בקשתו. (עיינו שוב במקור 17. ולכן המלאך לא נגלה.

בני ישראל "הורידו" את רמת ההתגלות בעקבות חטא עבודה זרה. אולם משה רבנו מבקש שתישמר ההתגלות הייחודית לעם ישראל בין עמי עולם. שכן, שרים יש גם לאומות העולם.

ולכן אומר משה: "אם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה". רצוננו בהתגלות פני ה', ולא – אל תעלנו מזה. בחינת "אני, ולא מלאך. אני, ולא שרף".
הקב"ה אכן נענה. וכל ימיו של משה לא נמסרים ישראל בידי ה"השגחה העקיפה". אולם בימי יהושע, לאחר פטירתו של משה ההתגלות היא בעזרת "שר צבא ה'".

וכך מתאר המדרש את דברי שר צבא ה' אל יהשע:

22. מדרש רבה בראשית פרשה צז פסקה ג

עתי באתי עם משה רבך באתי אלא שהיה מתפלל ואומר (שמות לג) אם אין פניך הולכים וגוי' לעלות למעלה לא הייתי יכול שעדיין לא עשיתי שליחותי ולמטה לא הייתי יכול שעדיין היה מתפלל ואומר אם אין פניך הולכים אלא הזהר שלא תעשה כשם שעשה לי משה רבך ונדחתו.

המלאך מבקש מיהשע שלא לנהוג כרבו, שסרב לקבל מלאך. ולהסכים גם להתגלות "מלאכית".

לאור דברי המדרש נראה להסביר את הזיהוי של הנערים עם יהשע וגדעון.

משה רבנו, אדון הנביאים, דרגה בפני עצמו הוא. שיחו עם הקב"ה פנים אל פנים (מקור 20 פסוק י"א):

וְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה פְּנִים אֶל פְּנִים כַּאֲשֶׁר יְדַבֵּר אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ וְשָׁב אֶל הַמַּחֲנֶה וּמְשַׁבְּתוֹ הַיּוֹשֵׁעַ בֶּן נוּן נֶעַר לֹא יָמִישׁ מִתּוֹךְ הָאֹהֶל:

הפסוק מחולק לשני חלקים וממשיך לעסוק גם ביהשע. החלק האחד מתאר את עוצם מדרגתו של משה, המדבר עם השכינה פנים אל פנים. והשני מדבר על יהשע, שאינו מש מן האוהל.

מהו הקשר בין שני חלקי הפסוק?

לכאורה, קשר של השלמה יש כאן. יהשע, נער של משה, מתחבר אל משה רבו וזוכה להמשיך את שושלת העברת התורה, בזכות התדבקותו במשה.

אך אולי מותר גם לומר אחרת.

התואר לו זוכה יהשע הוא: "נער".

מה משמעו של ביטוי זה?

הרמב"ן שהבאנו לעיל חשב עבורנו את גילו של יהשע באותו הזמן (56) ולכן הסביר מה שהסביר:

אולם, לאור הפסוק שהבאנו קודם, נראה להוסיף פירוש אחר. חציו הראשון של הפסוק מתאר את רום מעלתו של משה, היוצא ומדבר עם הקב"ה פנים אל פנים. לעומתו, יהשע: "נער לא ימיש מתוך האהל". יהשע נותר באוהל ואינו מקבל את ההתגלות באופן ישיר.

23. מסכת בבא בתרא דף עה.

"פני משה כפני חמה ופני יהשע כפני לבנה"

הוא "נער" שאינו מש מתוך האוהל.

וממילא זהו פשר דברי חז"ל בזיהוי הנערים כיהשע וגדעון:

הברכה שמברך יעקב את הנערים היא שהמלאך יברך אותם. שהברכה תשרה במעונם גם כאשר יהיו בדרגה של התגלות "מלאכית". המלאך הוא הנגלה בעת צרה, כשלא רואים את השגחת ה' בבהירות.

24. רש"י בראשית פרק מח פסוק טז

(טז) המלאך הגאל אתי - מלאך הרגיל להשתלח אלי בצרתי כענין שנא' ויאמר אלי מלאך האלהים בחלום יעקב וגו' אנכי האל בית אל:

בזמנו של משה לא היה הדבר כן. הדבר מתממש בזמנם של הנערים. אותם שדרגתם נמוכה יותר מדרגתו של משה.

בזמנו של ישע, הזוכה להתגלות שר צבא ה'.

וכן בזמנו של גדעון, הזוכה להתגלות מלאך ה'.

וגם אם הוא זוכה להתגלות ה', אין זה אלא " כשם שעשה להם נפלאותיו חינום, כן יעשה לנו" (לשונו של רש"י שם)

בזה נבין גם את ייחודם של מנשה ואפרים.

במה זכו אפרים ומנשה, שהם אלו המהווים דגם שבו מברך האב את בניו? מדוע לא כלוי, או כיששכר, או כאחד מבניו של יעקב?!

הבדל מהותי יש בין שני הנכדים הללו, לבין כל השבטים.

מלאכת החינוך מלאכה נכבדה היא ומורכבת. הצלחה במשימה זו ראויה תמיד לשבח.

אולם, אינה דומה הצלחה חינוכית המושגת ב"מגרש הבית", בתוככי אוירה של קדושה בארץ ישראל, להצלחתם של שני בנים הממשיכים ב"רוח ישראל סבא" (כפשוטו וכרוחו), על אף שקרקע גידולם הפיסית והתרבותית רחוקה שנות אור מן הרוח הראויה.

יעקב עומד אל מול נכדיו אלו והוא מלא התפעלות וסיפוק מכך ש"אפרים ומנשה כראובן ושמעון" הם.

אם (אפילו) אלו ממשיכים בדרכי, אות הוא על עומק המסר העובר מדור לדור. והישג זה ראוי להיות הדגם שלאורו יברכו אבות את בניהם.

לכן מדגיש יעקב את ארץ כנען. כבא לומר: אני וילדי גדלנו באווירת הבית העטופה בקדושה. אך אתם, ילידי מצרים בה גדלתם, אתם דרגה בפני עצמם.

האתגר הוא להמשיך במימוש השליחות גם במצבים קשים. בגלות, בחושך ובייסורים.

יעקב הוא ה"מתמחה" בתפילת החושך והוא הרוצה להעביר את היכולת להתמודד גם עם מצבים קשים.

גם יוסף יכול לשמש דוגמה בשמירה על הייחוד הרוחני גם בסביבה עוינת ומתוך קושי וסבל.

הוא גם זה, שאמו מתה בדרך, ואפילו לא יכלו לקבורה בחלקת הקבר המשפחתית.

יעקב מברך את יוסף שיזכה להעביר את הכוח הזה גם לבניו אחריו.

המלאך, הוא זה המתלווה אל האדם, גם כאשר אינו מצוי במצב של אור וטוב. כשהוא נמצא בצרה, בגלות ובתקופות חשוכות.

יעקב חפץ שבניו יזכו לתקופות מאירות בחייהם. אולם מניסיונו הוא, יודע יעקב שחשוב שיהיו לו לאדם את היכולת להתמודד גם עם מצבים קשים. שיהיה מחובר אל הקודש בכל נימי נפשו, עד אשר כל קשיי המציאות לא ינתקו אותו מכך.

אם יש זמן, ניתן להוסיף את ההערה הבאה:

יעקב חותם את ברכתו לנערים במילים: וַיִּקְרָא בָהֶם שְׁמֵי וְשֵׁם אֲבֹתָי אֲבָרְהָם וַיִּצְחָק וַיִּדְגּוּ לְרֵב בְּקֶרֶב הָאָרֶץ.

רש"י מסביר :

25. רש"י בראשית פרק מח

כדגים הללו שפרים ורבים ואין עין הרע שולטת בהם

אולם יתכן שהתיאור כדגים יש לו משמעות נוספת.

הגמרא במסכת ברכות מתארת דו שיח המתקיים בין ר' עקיבא, המקהיל קהילות ברבים ללמוד תורה על אף גזירת מלכות רומי, לבין פפוס יהודה המביע תמיהה על כך :

26. מסכת ברכות דף סח עמוד א

בכל נפשך אפילו נוטל את נפשך. תנו רבנן פעם אחת גזרה מלכות הרשעה שלא יעסקו ישראל בתורה בא פפוס בן יהודה ומצאו לרבי עקיבא שהיה מקהיל קהילות ברבים ועוסק בתורה אמר ליה עקיבא אי אתה מתירא מפני מלכות

אמר לו אמשול לך משל למה הדבר דומה **לשועל** שהיה מהלך על גב הנהר וראה **דגים** שהיו מתקבצים ממקום למקום אמר להם מפני מה אתם בורחים אמרו לו מפני רשתות שמביאין עלינו בני אדם **אמר להם רצונכם שתעלו ליבשה** ונדור אני ואתם כשם שדרו אבותי עם אבותיכם אמרו לו אתה הוא שאומרים עליך פקח שבחיות לא פקח אתה אלא **טפש אתה ומה במקום חיותנו אנו מתיראין במקום מיתתנו על אחת כמה וכמה** אף אנחנו עכשיו שאנו יושבים ועוסקים בתורה שכתוב בה כי הוא חייך ואורך ימך כך אם אנו הולכים ומבטלים ממנה עאכ"ו...

העוסק בתורה, מלמד ר' עקיבא את פפוס, מצוי במקום החיות. הפוסק מלעסוק בתורה משול הוא לדג העולה ליבשה.

מקום חיותם של הדגים במים. המעלה את הדגים אל היבשה כגוזר עליהם גזירת מוות.

והנה יעקב בברכתו לנערים להיות כדגים, מברך אותם שירבו "בקרוב הארץ". והלא הדגים, מקום משכנם בים ולא ביבשה!?

בעל ה"שפת אמת" ראה בנוסח זה של הברכה המשך ליסוד אותו ראינו :

27. שפת אמת פרשת ויחי - שנת [תרל"ב].

... כי כל ברכה הוא מבחי' יוסף שהוא להיות כל דבר נדבק ונקשר בשורשו שהוא חיות הנקודה הפנימית מהש"י ממילא יש ברכה כי בשורש יש תמיד התחדשות. וכן בשבת כ' ויברך ויקדש מיני' מתברכין כל שיתא יומין ע"י שנתברר בשבת כי הש"י ברא כל הנבראים ע"י ניתוסף להם חיות מחדש על כל ימי הבריאה. ובנ"י שמעידין ע"י בש"ק מתברכין. וכ"פ א"י מו"ר ז"ל מ"ש וידגו כו' בקרב הארץ ובמד' פי' כדגים שפותחין פיהם לטיפה מים כאילו לא טעמו כו'. והוסיף הפ"י אף שהם בקרב הארץ וע"כ עושיין מעשים גשמיים. מ"מ יהי עיקר החיות להש"י כמ"ש כי הם חיינו כו' ולהיות תמיד דבוק בשורש זה הברכה כנ"ל. וכי ישמך כו' כאפרים כו'. וקשה כי רק כראובן ושמעון יהיו כו' **ואמאי נתיחד הברכה ישמך כאפרים ומנשה**. אך כי לאשר הי' דור שאחר השבטים ומ"מ נתעלו להיות בכללם. וזה ע"י הברכה כנ"ל להיות דבוק בשורש אף שהם למטה במדרגה.

הברכה שמברך יעקב את צאצאיו היא שיהיו כדג ביבשה...

האדם צריך להיות מחובר למקור החיות הפנימית, עד שגם בהיותו עוסק בענייני הארץ, במעשים גשמיים הוא מעלה ומרומם את העיסוק בהם לרמה של עשייה רוחנית.

זו יכולתם המיוחדת של אפרים ומנשה, אותם שגדלו בגלות מצרים והצליחו לחיות ולהתעלות, עד אשר זכו לדרגת השבטים עצמם – "כראובן ושמעון".

ולכן יעקב מברך את צאצאיו, להיות כאפרים ומנשה, היודעים לקבל גם את ברכת המלאך, המצוונו לחיות חיים אמיתיים, גם כאשר אנחנו כדג ביבשה...